

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

До 100-річчя Національної академії наук України

УДК 061.22:930.1(477)

Олексій Ясь

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,
відділ української історіографії,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), alexyas@ukr.net

ІДЕЯ АКАДЕМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ І ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.: ТЕКСТИ ТА КОНТЕКСТИ

Висвітлюється походження ідеї української академії як спільного плану наддніпрянських та галицьких інтелектуалів на рубежі 1880–1890-х рр. Розглядаються тексти вчених і громадсько-культурних діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., в яких побутувала ідея її конституювання. Аналізуються різноманітні контексти, котрі генерували як піднесення, так і затухання циркуляції цієї ідеї. Відзначається важлива роль міжнародних макроконтестів, як-от заснування академії ряду слов'янських націй, австрійсько-російське протистояння наприкінці ХІХ ст., спроби українсько-польського порозуміння у форматі політики «нової ери», створення й діяльність Міжнародної асоціації академії, змагання навколо проекту Союзу слов'янських академії та ін. Показується значення Наукового товариства імені Шевченка у Львові й Українського наукового товариства в Києві як інституціональних майданчиків, на яких намагалися реалізувати проєкт перетворення чи конституювання національної академії до Першої світової війни. Висловлюється думка, що науково-організаційні практики М.Грушевського здебільшого були націлені на інституціональну розбудову обох товариств як базової основи майбутньої української академії. Наголошується, що ідея академії була важливою складовою національного проєкту, зорієнтованого на формування культурного та політичного українства. Обстоюється теза, що впродовж кількох десятиліть побутування ідеї академії у зародковому вигляді сформувалися дві концепції її конституювання, котрі були актуалізовані й затребувані в 1917–1918 рр.

Ключові слова: Антонович, Грушевський, Драгоманов, Барвінський, Кониський, Кримський, Наукове товариство імені Шевченка, українська академія.

Будь-яка ідея народжується в певному середовищі, має темпоральні контексти походження та змістовну основу, котра видозмінюється у процесі циркуляції, урешті-решт продукує неповторну конфігурацію смислів. Зазвичай

успіх ідеї пов'язаний із переломними чи критичними моментами її культурного побутування, коли вона отримує нові імпульси, зазнає суттєвої метаморфози, кардинально та невпинно розширює терени свого обігу. Саме тоді з абстрактного вислову громадсько-культурних або суспільно-політичних устремлінь ідея матеріалізується в обрисах конкретних задумів, планів і проектів.

Ідея створення модерної української академії в тому чи іншому вигляді реактуалізувала старі науково-освітні та культурні традиції. Адже саме звернення до минувшини, точніше її переосмислення й перевідкриття, себто винайдення традиції, потребувало фіксації та формалізації попереднього історичного досвіду¹. Тож поставали яскраві й образні формули-метафори, котрі були своєрідним способом творення чи конструювання традиції.

Скажімо М.Грушевський, який неодноразово у своїх текстах порушував проблеми передісторії заснування Української академії наук 1918 р., передусім виступав як конструктор національної академічної традиції. Згадаємо, приміром, його славнозвісну, хоч і ретроспективну формулу про три академії – «академію Ярослава» доби розквіту Русі, «Київський Атенеї» (Києво-Могилянську академію) та Українську академію наук і її попередників – Наукове товариство імені Шевченка у Львові, Українське наукове товариство в Києві².

Ця формула була вислідом концептуальної пропозиції М.Грушевського на полі української історії, масштабні флуктуації й руйнівні метаморфози якої репрезентувалися у вигляді конструкції «двох занепадів» (середина XIV ст. та друга половина XVIII ст.) і «двох відроджень» (кінця XVI – початку XVII ст. і XIX ст.) національного життя³. Більше того, автор «Історії України-Руси» проводив виразну аналогію між «академією Ярослава» та «академією Карла Великого»⁴, котру тією чи іншою мірою вважають виявом «каролінзького ренесансу»⁵. На думку М.Грушевського (тут і далі курсив наш, якщо не зазначено інше – *О.Я.*), «київський академічний осередок XVII віку був продуктом українського відродження, що піднялося в Зах[ідній] Україні в XVI в.»⁶. Вочевидь «третя академія» у світлі концепції М.Грушевського мала постати або як вислід другого чи нового українського відродження XIX ст., про яке історик неодноразово згадував у своїх працях⁷, або як результат новітнього відродження вже за революційних часів.

¹ Гобсбаум Е. Вступ: винаходження традицій // Винайдення традиції / За ред. Е.Гобсбаума, Т.Рейнджера; пер. з англ. М.Климчука. – К., 2005. – С.16–17.

² Грушевський М. Три Академії // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. Г.Папакін. – Т.10, кн.1. – Л., 2015. – С.399–412.

³ Плохий С. Великий переділ: Незвичайна історія Михайла Грушевського / Пер. з англ. М.Климчука. – К., 2011. – С.186.

⁴ Грушевський М. Три Академії. – С.409–410.

⁵ Винар Л. Михайло Грушевський і його концепція трьох київських академії // 125 років київської української академічної традиції (1861–1986): Збірник / Ред. М.Антонович. – Нью-Йорк, 1993. – С.287.

⁶ Грушевський М. Три Академії. – С.407.

⁷ Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.; Відень, 1921. – С.485; *Його ж.* Українська література, її назва, розвій, періоди // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.11. – Л., 2008. – С.220.

За великим рахунком, «два відродження» та «два занепади» відігравали своєрідну роль транзитних періодів в авторській конструкції історії України. Вони надавали концептуалізації М.Грушевського виразного телеологічного сенсу, позаяк новітня історична доба мала неодмінно увінчатися відродженням і розвоєм народу/нації, себто прогнозованою, задекларованою й апріорно окресленою кінцевою метою. Недаремно автор «Історії України-Руси» вже в передмові до першого видання першого тому наголошував: «Мені мило, що вихід сеї книги припадає на століте нашого відродження; нехай вона буде йому привітом»⁸.

Зауважимо, що формула трьох академій і до сьогодні доволі популярна серед істориків як концептуальний та евристичний орієнтир⁹. Але найголовнішим видається те, що за схемою М.Грушевського «третя академія» мала постати і зрештою конституювалася за зовсім інших соціо- та етнокультурних передумов. Адже М.Грушевський, попри телеологічність своєї концептуалізації, слушно пов'язував народження ідеї модерної академії з культурними макроконтекстами слов'янського світу останніх десятиліть ХІХ ст., яке метафорично називають віком націй і національних держав та, водночас, століттям історії.

Ці соціо- й етнокультурні макроконтексти породили кардинальну трансформацію традиційної ідеї академії, котра розглядалася вже не як важливий науково-освітній осередок, а як первинна основа модерної загальнонаціональної надкорпоративної спільноти інтелектуалів. Отож якраз макроконтексти, пов'язані з культурним буттям слов'янства, нав'язали компаративні паралелі, завдяки яким і стався перенос ідеї модерної академії на український ґрунт.

У другій половині ХІХ ст. слов'янські народи переживали своєрідний культурний ренесанс. Саме тоді народилася низка національних академій. У 1866 р. було засновано Югославську академію наук і мистецтв у Загребі, 1872 р. – Краківську Академію наук, 1886 р. – Сербську академію, 1888 р. – Чеську академію наук, словесності й мистецтв. Причому вказані слов'янські академії, крім сербської, конституювалися в межах земель, підвладних Австрійській Короні.

Натомість українське наукове життя було міцно затиснуте в лещатах імперського простору, особливо після Емського указу 1876 р. Ба більше, заборони, обмеження й утиски тією чи іншою мірою простежуються в біографіях багатьох українських діячів на обширах імперії Романових. Ідеться навіть про тих осіб, які здобули реноме найвизначніших учених.

Промовистим став приклад М.Костомарова, котрого російські сучасники розглядали як історика, рівного за масштабом М.Карамзіну. Та від 1862 р. міністерство народної освіти не дозволяло вченому викладати у жодному

⁸ Грушевський М. [Передмова] // *Його ж.* Історія України-Руси. – Т.1 [1-ше вид.]: До початку ХІ віка. – Л., 1898. – С.[1].

⁹ Див., напр.: *Винар Л.* Михайло Грушевський і його концепція трьох київських академій. – С.279–318; *Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М.* М.С.Грушевський і Academia: Ідея. Змагання. Діяльність. – К., 1993. – С.30; *Папакін Г.* Павло Скоропадський та Українська академія наук. – К., 2018. – С.15–27.

університеті. Щонайменше двічі (1865, 1871 рр.) «міністерська партія» у Санкт-Петербурзькій академії наук перешкоджала М.Костомарову стати її членом¹⁰. За гіркою іронією долі 1872 р. завершилося видання дванадцяти томів історичних монографій М.Костомарова. Тож його сприймали як одного з найвидатніших учених Російської імперії, проте обрали членом-кореспондентом згаданої академії лише у грудні 1876 р.¹¹ На той час М.Костомаров зазнав «двох мозкових ударів»¹², імовірно мікроінсультів, і вступив у фінальний період свого життя.

Показово, що якраз у середині 1870-х рр. визріла й оформилася відома теза М.Драгоманова про неможливість нормальної культурної та наукової роботи на полі імперської науки порівняно з країнами Західної Європи. Не випадково він обстоював думку про повсюдне панування «казенної історії Росії» в імперії Романових, яке не давало жодної можливості показати справжню сутність московських і петербурзьких «збирачів» «російських земель»¹³. Саме тому М.Драгоманов обрав долю інтелектуала-вигнанця, котру самоіронічно означив як роль «громадського наймита» на еміграції, натякаючи на свої дуже складні взаємини зі Старою громадою¹⁴.

Заразом на теренах підросійської України тиску піддавалися навіть місцеві осередки загальноімперських інституцій. Скажімо, 1876 р. загострення боротьби між українофільською більшістю та імперськими лоялістами В.Шульгіним і М.Юзефовичем у Південно-Західному відділі Російського географічного товариства призвело до його закриття відповідно до положень Емського акта.

Упродовж 1880-х рр. ситуація лише погіршилася. Наприклад, О.Кониський у споминах про М.Костомарова наголошував, що любов до України, а тим більше українофільство в тодішній Російській імперії прирівнювалися до «державної зради»¹⁵. Зазначимо, що 1865 р. М.Костомаров відверто розповів О.Кониському¹⁶ про свою приватну зустріч 28 липня 1863 р. на дачі у П.Валуєва на Аптекарьському острові, під час якої він намагався будь-що довести міністрові шкідливість урядової заборони щодо вільного використання української мови¹⁷.

¹⁰ Переписка Я.К.Грота с П.А.Плетнёвым / Под ред. К.Я.Грота. – Т.3. – Санкт-Петербург, 1896. – С.711; *Никитенко А.В.* Дневник: В 3 т. / Подг. текста и прим. И.Я.Айзенштока. – Т.3: 1866–1877. – [Москва,] 1956. – С.214.

¹¹ Каталог III очередной юбилейной выставки: В память Н.И.Костомарова: 1885–1910. – Воронеж, 1910. – С.21.

¹² *Мордовцев Д.Л.* Исторические поминки по Н.И.Костомарове // Русская старина. – 1885. – №6. – С.631–633.

¹³ *Драгоманов М.* Внутреннее рабство и война за освобождение. – Genève; Bale; Lyon, 1877. – С.11.

¹⁴ Архів Михайла Драгоманова. – Т.1: Листування Київської Старої Громади з М.Драгомановим (1870–1895 рр.). – Варшава, 1937. – С.254.

¹⁵ *Кониський О.Я.* З моїх споминок: Микола Костомаров (Мої згадки про нього і його листи) // Діло (Львів). – 1885. – 11 (23) мая (№52). – С.2.

¹⁶ Там само. – 9 (21) мая (№51). – С.1.

¹⁷ Дневник П.А.Валуева министра внутренних дел / Ред., введ., биогр. очерк и ком. П.А.Зайончковского: В 2 т. – Т.1: 1861–1864 гг. – Москва, 1961. – С.239; *Saunders D.* Mikhail Katkov and Mykola Kostomarov: A Note on Pëtr A. Valuev's Anti-Ukrainian Edict of 1863 // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1993. – Vol.17, №3/4. – P.374–375.

Показово, що навіть офіційно дозволені форми культурної та наукової праці спричиняли дедалі більше розчарування. Приміром, наприкінці 1880-х рр. «Киевская старина», котра опинилася під впливом Старої громади, перетворилася на часопис, зорієнтований на студювання «місцевих старожитностей» як «малоросійської гілки» російської історії. Видання стало своєрідною провінційною версією російських «товстих» журналів. М.Грушевський відзначав, що «Киевская старина» фактично запропонувала програму *«популярного малоросійства для вжитку українців і малоросів зарівно»*¹⁸.

Таким чином, ідея академії постала в нестерпній для культурного українства атмосфері кінця 1880-х рр. Більше того, ця ідея зародилася як культурний та інтелектуальний супротив політиці імперського центру. У хронікальній замітці, уміщеній 1925 р. на шпальтах редагованого М.Грушевським журналу «Україна», зазначалося, що українська академія *«мала бути реваншем указові 1876 року, протестом проти русифікації українського життя»*¹⁹.

Саме тоді у спільноті наддніпрянських інтелектуалів, яку М.Грушевський називав «київським академічним гуртком»²⁰ і, водночас, гуртом ««мрійників» кінця 1880-х років», котрий вимріяв «сей екзотичний на той час план»²¹, визрів та народився задум створення академії. Ініціаторами проекту була низка громадівців й осіб, наближених до них, як-от письменник О.Кониський, історик В.Антонович, композитор М.Лисенко, мовознавці К.Михальчук, П.Житецький, економіст Т.Рильський, підприємець В.Симиренко, лікар і перекладач В.Вовк-Карачевський та ін. Галицьким ініціатором-рушієм згаданого проекту був О.Барвінський.

У 1889 р. на сторінках львівського місячника політики, науки та письменства «Правда» з'явилася невелика замітка, в якій публічно проголошувалася нова амбітна мета:

*«Товариство ім. Шевченка повинно бути науковим товариством, зорганізованим на лад «с[е]рбського ученого дружства» або колишнього «towarzystwa przyjaciel nauk» в Кракові, щоби стало засновком будуючої українсько-руської академії наук. Задля того повинно товариство бути поділене на чотири секції: 1. фільольогічну і філософічну, 2. природничу, 3. історичну й етнографічну, 4. правничу. Заряд (управа – О.Я.) товариства повинен складатися з відділу (відділу – О.Я.), котрий управлятиме справами науковими, з комісії адміністраційної, котра вестиме справи фінансові, і комісії контрольної, котра цілий рік доглядатиме за адміністрацією»*²².

Крім того, пропонувалося кардинально змінити статутні правила, зокрема істотно зменшити щорічний внесок, який обмежував можливості для небагатих українців брати участь у його діяльності. Висловлювалася думка, що

¹⁸ Грушевський М. Три Академії. – С.403.

¹⁹ Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) // Україна. – 1925. – Кн.1/2. – С.212.

²⁰ Грушевський М. Ювілей львівських «Записок» і постулату Української академії наук // Його ж. Твори: У 50 т. / Гол. ред. Г.Папакін. – Т.10, кн.1. – Л., 2015. – С.413.

²¹ Там само. – С.417.

²² Правда (Львів). – 1889. – Т.2, вип.5. – Лютий. – С.307.

цей захід суттєво розширить коло членів: «Тим робом (таким чином, способом – О.Я.) розпався би сей китайський мур, яким товариство обгородилося, улєкшилось би приступленне в товариші навіть убогій молодежі і втягнулось би її до праці поважної наукової. Людей до такої роботи у Львові і на провінції єсть досить, треба тільки їх зібрати в сю спілку і зорганізувати»²³.

Уважають, що автором цієї анонімної публікації, котру М.Грушевський назвав «першою друкованою директивою» щодо заснування української академії²⁴, був О.Кониський²⁵. Більше того, цю замітку включено до складеного В.Доманицьким бібліографічного переліку праць О.Кониського²⁶.

Звісно, публічній заяві, в якій уперше проголошувалася ідея створення української академії, передував якийсь підготовчий або «утробний» період її виношування, зокрема перемовин галичан із київськими громадівцями. Відзначимо, що О.Барвінський уже мав певний досвід співпраці зі Старою громадою. Зокрема 1885 р. постав спільний проект із видання «Руської історичної бібліотеки», в якому він відіграв важливу роль²⁷. Причому з В.Антоновичем О.Барвінський, очевидно, познайомився в Києві за посередництва О.Кониського²⁸. До 1889 р. було видано перший – шостий і дев'ятий – десятий томи з обсягу цього проекту, в яких опубліковано історичні студії С.Качали, М.Костомарова, Д.Лловайського, М.Дашкевича, І.Шараневича, М.Смирнова та В.Антоновича²⁹.

Варто наголосити, що у середовищі Старої громади постать О.Кониського сприймалася доволі складно. На думку сучасних дослідників, для київських громадівців він був занадто самостійником³⁰, який практично не бачив жодних можливостей для перспектив культурного українства в імперії Романових.

Мемуарні ретроспекції О.Барвінського кидають певне світло на «утробний» період плекання ідеї академічного проекту:

«Восени 1888 р. переселився я з Тернополя до Львова і тут зараз забрався до роботи в наших народних товариствах, в “Прогресі”, в “Руськім Товаристві Педагогічнім”, в “Народній Раді”, котрих я був членом. Але передовсім з моїм приятелем Олександром Кониським, що саме тоді на довгий побут приїхав до Львова, щоби спільно зо мною видавати обновлену “Правду”,

²³ Там само. – С.308.

²⁴ Грушевський М. Три Академії. – С.400.

²⁵ Возняк М. Ол. Кониський і перші томи «Записок» (З додатком його листів до Митр. Дикарева) // Записки НТШ (далі – ЗНТШ). – Т.150. – Л., 1929. – С.339–340.

²⁶ Доманицький В. Библиографический указатель сочинений А.Я.Конисского, написанных по-малорусски // Киевская старина. – 1901. – №1. – С.145.

²⁷ Барвінський О. Заснування катедри історії України в Львівському університеті // ЗНТШ. – Т.141/143. – Л., 1925. – С.1; Соневицький Л. Володимир Антонович і українська історична наука в Галичині // Український історик. – 1981. – №1/4. – С.99–102.

²⁸ Барвінський О. Спогади з мого життя / Упор. О.Шацька, Я.Федорук; ред. Л.Винар, І.Грич. – К.; Нью-Йорк, 2004. – С.366.

²⁹ Див. докл.: Періодичні та серійні видання Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: Анотований покажчик / Укл. і авт. передмови Т.Ю.Кульчицька. – Л., 1990. – С.40–41.

³⁰ Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) / Відп. ред. О.С.Рубльов. – К., 2014. – С.234.

забрався я до вироблення організаційного статуту, на основі котрого “Товариство ім. Шевченка” мало бути уладжене на взорець наукових товариств польських і інших слов'янських яко Наукове Товариство, і стати зав'язком будучої української Академії Наук. Се товариство мало бути духовим огнищем, осередком наукової роботи та умовим лучником (об'єднуючим – О.Я.) усіх українських земель»³¹.

На перший погляд, австрійська конституція 1867 р. декларувала культурну рівноправність усіх народів імперії Габсбургів. Тим паче, що особливо подрачним у рецепції українських інтелектуалів був вдалий польський приклад перетворення Краківського наукового товариства на академію. Тож побутували уявлення, що з часом українські успіхи на науковій ниві породять відповідний суспільний резонанс і спонукають Австрійську Корону надати Науковому товариству імені Шевченка академічний статус³².

Утім поміж галицьких діячів були інтелектуали, котрі добре розуміли та вказували на ідеалістичність, ба навіть кричущу наївність цього заміру. Наприклад, варто згадати відомий лист І.Франка до М.Драгоманова від 8 червня 1891 р., в якому йшлося про гіпотетичне перетворення НТШ на українську академію.

«Головну вагу кладуть українці (вертаю до реляцій П[етра] Ан[тонови]ча (Косача – О.Я.)) на нав'язане чисто наукових зносин з Галичиною, т. е. на перетворене тов[ариства] ім. Шевч[енка] з комерційного товариства на наукове. На лихо, і тут діло основано на спекуляції і обмані. Барвінський, бувши в Кїїві, підвіз їм такого москаля, що коли б тільки товариство видало 2–3 томи праць наукових, то цісар буде мусів по конституції (???) признати товариству характер академії наук, що сполучене з річною субвенцією 30.000 гульд[енів]. Чи Барв[інський] сам вірить в сю нісенітницю, чи просто дурив українців, щоб під них витуманити праці для заповнення наукового збірничка, котрий тов[ариство] ім. Ш[евченка] обіцяло ще перед роком і на котрий доси не спромоглося, – не знаю. Українцям ся ідея припала дуже до смаку і вони зараз прийнялися рисувати широкі пляни наукового видавництва. “Житецький поставив 35 питань, Антонович – 18, Михальчук – 10”, – яких питань і про що, – не знаю; по тим питанням розділено роботу і вона робиться»³³.

Урешті автор листа був категоричним у своїх прогнозах щодо академічного проекту: *«[...] вважаю се діло мертворожденим і не ведучим до ціли вже хоч би для того, що Українці не посміють друкувати за границею своїх праць з підписами, а з колекції псевдонімів яка ж академія наук?»³⁴.* Із думками

³¹ Барвінський О. Заснування катедри історії України... – С.2.

³² Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка 1892–1930. – Мюнхен, 1970. – С.30–31.

³³ Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Редкол.: І.Вакарчук, Я.Ісаєвич (співголови) та ін. – Л., 2006. – С.374.

³⁴ Там само.

І.Франка солідаризувався й М.Драгоманов, який у листі від 23 червня 1891 р. до свого товариша з гирким сарказмом зауважив: «Непоправні комики наші к[олишні] приятелі. Ну, а Б[арвінський] мусить же й сам знати, що те, що він там говорив про академію – брехня. Не розумію я такої псіхіки!»³⁵.

У першому томі «Записок НТШ», реформованого товариства, ідею його перетворення на українсько-руську академію було задекларовано повторно. О.Барвінський у невеликій інформаційній замітці, написаній у Відні у жовтні 1892 р. наголошував:

«Пускаючи в світ I. том “Записок наукового товариства ім. Шевченка” з вісткою про сю вельми досяглу реформу нашого товариства, маємо повну надію, що всі щирі прихильники розвитку українсько-руської мови, літератури, науки і штуки громадно приступатимуть до нашого товариства і помагатимуть в его науковій роботі, а також *покладаємо надію, що між українсько-руськими патріотами знайдуться наші Стросмаери і Глявки* (фундатори, відповідно, Югославської та Чеської АН – О.Я.), *котрі материяльними засобами допоможуть колись на підвалинах нашого товариства здвигнути українсько-руську академію наук і штук!»*³⁶.

Зауважимо, що О.Барвінський був одним з ініціаторів польсько-українського порозуміння та згоди з австрійським урядом, відомої як «нова ера». Крім того, він як зачинатель реорганізації НТШ був і його головою у 1893–1897 рр., а впродовж 1891–1907 рр. – депутатом райхсрату у Відні й у 1894–1904 рр. – депутатом галицького сейму у Львові. Тож наміри та дії О.Барвінського щодо реформування товариства та його можливого перетворення на академію були переважно пов’язані з дальшим перебігом політичної й культурної ситуації в контексті «нової ери» на обширах підавстрійської Галичини.

Попередні заміри щодо академічного проекту було підтверджено й на сторінках другого тому «Записок НТШ», в якому подавався виклад промови О.Барвінського на загальних зборах Наукового товариства імені Шевченка 11 травня 1893 р.:

«Наспіла тепер *пора підняти нашу мову до научної поваги, перепровадити її через строгу науку і на високостях науки виставити наше національне знамя*. Новий статут дає нам право зробити наше товариство науковим... маймо надію, що й між бідолашним народом українсько-руським знайдуться ще засібні (заможні – О.Я.) люди, що щедрою рукою зложать (зберуть – О.Я.) на жертovníку народнім свої лепти і тим допоможуть, що *може хоч нашим дітям доведеться діждати українсько-руської Академії Наук»*³⁷.

³⁵ Там само. – С.376.

³⁶ *Барвінський О.* Про заснованне і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові // ЗНТШ. – Т.1. – Л., 1892. – С.211–212.

³⁷ Справозданне про діяльність і розвиток наукового товариства імені Шевченка // Там само. – Т.2. – Л., 1893. – С.177.

Щоправда, тональність заяв 1892 і 1893 рр. була більш обережною, ніж у публікації 1889 р., яка випромінювала майже беззастережну впевненість у перспективах реформування товариства й конституюванні на його основі академії.

Загалом І.Франко не тільки реалістично оцінював ілюзорність тодішніх планів перетворення товариства на академію, а й збуджені почування та наелектризовані настрої наддніпрянських інтелектуалів. Останні, розчаровані безутішними реаліями буття в імперії Романових, які повсякчасно відсували в невизначене майбуття перспективи розгортання українських наукових, освітніх і культурних практик у підросійській Україні, із великим ентузіазмом сприймали більш ліберальні передумови півавстрійської Галичини. Ба більше, академічний проект, себто реформування товариства і створення на його основі академії, постав фактично у річищі настроїв, пов'язаних з очікуваними здобутками «нової ери».

Вочевидь, варто взяти до уваги макроконтексти останніх десятиліть ХІХ ст. Австрійсько-російські суперечності, котрі дедалі загострювалися від 1870-х рр., невпинне зближення наддунайської монархії з Німеччиною, посилення підтримки галицького русофільства з боку офіційного Петербурга вповні логічно породили зацікавлення Австрійської Корони українським питанням, зокрема певними можливостями використати його у власній зовнішньополітичній грі та внутрішньополітичних комбінаціях.

Таке розмаїте, багат шарове, суперечливе й динамічне плетиво політичних, ідеологічних і культурних проблем на тлі російської буденності неодмінно продукувало оптимістичні сподівання по інший бік кордону. Адже перспективи культурної та наукової праці українців у межах імперії Романових упродовж 1880-х рр. були звужені до краю. Тому ідея перенести центр діяльності до півавстрійської Галичини з огляду на більш ліберальні умови видавалася вповні адекватною. Погляди на цей край звертали такі відомі українські діячі, як П.Куліш, М.Драгоманов та ін.

До того ж старше покоління тодішніх наддніпрянських інтелектуалів у своїх проєкціях майбуття хоч-не-хоч згадувало про недавній досвід, коли поразка Російської імперії у Кримській (Східній) війні 1853–1856 рр. пришвидшила давно назрілі реформістські потуги. Тож побутували надії, що нова невдала війна Росії, приміром з Австрією, а можливо й з Німеччиною, кінець-кінцем може змусити царат до реформування політичного устрою та лібералізації «правил гри» на культурному просторі. Тим паче, що австрійсько-російське напруження начебто створювало сприятливий ґрунт для просування культурних, освітніх й інших інтересів галицьких українців.

Ця багатоманітна та, як видавалося, обнадійлива контекстуальність збуджувала сподівання щодо академічних планів, які побутували, принаймні у частини старих громадивців. Однак ставлення до «нової ери» поміж останніми було доволі розмаїтим: від однозначної чи часткової підтримки до майже повного заперечення. Приміром, в епістолярному дописі О.Кониського як одного з ініціаторів «нової ери» до фольклориста й етнографа М.Дикарева від 19 червня 1892 р. зазначалося:

«Певна річ, що Ви відаєте, що *Товариство ім. Шевченка* звернуло на спасенний шлях; переробило свої статuti і хоче стати товариством, переважно, науковим; на те, що б перегодом, за 3–5 років – на ґрунті его виросла українсько-руська академія. Се діло не так то вельми трудне, аби була у нас хіть, аби ми не сєділи біля моря, ждучи доброї години; аби ми не сподівалися, “доки мине лихолітья”, а зараз таки бралися по спроможности до роботи; бралися не мляво, ішли не волювою ходю, а жваво, з вірою в свою ідею, з надією, що наше “сонце йде і за собою день веде”. Першим чином треба, що б товариство не менш трєх літ видавало наукові записки своїх робітників-прихильників»³⁸.

1 грудня 1892 р. О.Кониський у листі до того ж адресата відзначав: «Треба б попильновати, щоб П т. (“Записок НТШ” – О.Я.) вийшов до роковин (заснування Товариства ім. Шевченка 1873 р. – О.Я.), а щоб на 100-ї роковини “Енеїди” (1898 р. – О.Я.) була у нас своя націон[альна] Академія»³⁹.

Однак реакція критиків і скептиків цього проекту не забарилася. З одного боку, дедалі більше побутували неґативні настрої та реакції щодо реалій і перспектив «нової ери» в пiдавстрійській Галичині, котрі суттєво розширювали коло її противників поміж українських діячів. З іншого боку, вони наклалися на доволі прикрі враження від наукового рівня більшості публікацій, уміщених у перших томах «Записок НТШ» і великої кількості друкарських помилок.

Скажімо, М.Драгоманов із нагоди реформування НТШ навіть опублікував невелику замітку з низкою інвектив і під промовистою назвою – «Початок “Українсько-Руської Академії наук”». Передусім автор закидав О.Барвінському угодовство з австрійськими колами, котре спричинилося до викривленого погляду на українське питання. Більше того, М.Драгоманов наголошував, що

«заступник голови д. Ол[ександр] Барвінський почав збори високопарною промовою, в котрій, не глядячи на те, що Товариство засновано, дякуючи грошам, даним російськими Українцями, став на спеціальну русько-австрійську точку. Ся точка немов оправдується тим, що в Росії тепер уряд тіснить українське слово, тоді як в Австрії воно признано офіційально. Але ж, коли вже почав д. Барвінський оглядати історію русько-українського слова хотьби в ХІХ ст. то він повинен був пригадати й такі прояви, як напр. те, що коли в Росії «ворог» позволяв друкувати збірки Максимовича, Лукашевича, Метлинського і т. и., в Галичині попівська цензура самих Русинів забороняла далеко смирнішу “Русалку Днестровую” Маркіяна Шашкевича; що й у наші часи доноси самих Русинів, в тім числі й членів-основателів Товариства ім. Шевченка, причинились до заборони в Австрії роману Мирного й Білика (“Хиба ревуть воли”, дозволеного цензурою в Росії) і “Політичних Пісень укр[аїнського] народу ХVІІІ ст.”

³⁸ Цит. за: *Возняк М. Ол. Кониський і перші томи «Записок»* (З додатком його листів до Митр. Дикарева). – С.363.

³⁹ Там само. – С.364.

(збірка, укладена та вперше видана М. Драгомановим у Женеві 1883 р. – *О.Я.*) і т. и., в котрих нема ні слова, противного австрійським законам»⁴⁰.

Водночас М. Драгоманов опублікував великий рецензійний огляд першого тому «Записок НТШ», в якому стверджував, що їхнє видання через «інтриги» галицьких діячів спізнилося на 20 років⁴¹. Насамперед він указував на первісні хиби в конституюванні Товариства імені Шевченка на початку 1870-х рр., коли з нього замість громадської організації постала «олігархія», що переймалася «комерційним наживанням» навколо типографської справи⁴². Із цієї думкою цілком солідаризувався молодий сходознавець А. Кримський, котрий у невеликій бібліографічній замітці відзначив численні вади першого тому «Записок НТШ»⁴³.

Натомість М. Драгоманов доволі докладно проаналізував науковий рівень статей і матеріалів, опублікованих у цьому томі, зокрема відзначив, що до співпраці не вдалося залучити провідних учених – як галичан, так і наддніпрянців. Урешті рецензент резюмував свої спостереження невтїшним висновком:

«Зводячи до купи всі вражіння, котрі робить I. том “Записок” української академії наук, треба сказати, що він не дуже то може будити радість в Українцях: ні наші учені в Росії, ні в Австрії, ні редакція, видимо, не приклали сурьозно рук до того, щоб той том був як мога більш достійним нашого “велетня-народа”. Хто тут більше винен – чи учені, чи редакція – судити не беремось... У нас звичайно все жаліються на ворожі обставини. Що й казати – обставини наші не блискучі, а все таки наші найбільші вороги в нас самих: наша недбалість, не-образованість, реакційність, несовітність. Сі вороги причинились до того, що перші видання нашої академії виглядають так мізерно, а в усякім разі далеко не блискучо. Коли ми в тому щиро покаємось, то може й поправимось...»⁴⁴.

Та ще більше розчарував М. Драгоманова другий том, про який він відгукнувся значно лаконічніше, аніж про перший, проте не менш гостро: «І після II тому “Записок Товариства ім. Шевченка” приходить ся сказати, що наша “академія наук” якось не витанцьовує[ть]ся»⁴⁵. Практично анало-

⁴⁰ Драгоманов М. Початок «Українсько-Руської Академії наук» // Народ (Коломия). – 1893. – 8 юня (№11). – С.100.

⁴¹ Драгоманов М. [Рец.] Записки Товариства ім. Шевченка. Впорядкував др. Ю.Целевич. – Львів, 1892. – Ч.1. – 212 с. // Там само. – 15 юля (№14). – С.129.

⁴² Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877) // Його ж. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. / Упор. та прим. І.С.Романченка, В.В.Лисенка; ред. тому О.Я.Лисенко. – Т.2. – К., 1970. – С.216–217.

⁴³ Крымский А. [Рец.] Записки наукового товариства імені Шевченка. Впорядкував др. Ю.Целевич. – Львів, 1892. – Ч.1. – 212 с. // Этнографическое обозрение. – 1893. – №3. – С.179.

⁴⁴ Драгоманов М. [Рец.] Записки Товариства ім. Шевченка. Впорядкував др. Ю.Целевич. – Львів, 1892. – Ч.1. – 212 с. // Народ. – 1893. – 15 септембра (№18). – С.208.

⁴⁵ Драгоманов М. [Рец.] Записки Наукового товариства імені Шевченка. Спорудив О.Барвінський. – Львів, 1893. – Т.II // Там само. – 1–15 октобра (№19/20). – С.236.

гічного висновку дійшов і А.Кримський у російськомовній рецензії на той самий том, опублікованій 1893 р. у четвертому числі московського журналу «Этнографическое обозрение» та перевиданій в українському перекладі у збірці 1928 р.

«Не маючи – очевидно – нічогосінько проти таких честолюбних намагань львівського Товариства, ми, проте, дозволяємо собі висловити сумнів, чи пощастить йому здійснити їх, – підкреслював А.Кримський. *Взагалі думку про заснування української академії наук уже тепер – я вважаю за надто ще несвоечасну, а зосібна (зокрема – О.Я.) сумнівна річ, щоб заснувати таку академію пощастило саме іменню “Товариству імені Шевченка”.* Орган Товариства (“Записки”) навіч показує, що наукові сили його слабкі. У II томі “Записок” ми не бачимо праць ані одного з відомих українських учених, як не бачили і в т. I. *Скептицизм повстає й через те, що в “Записках” занадто вже користуються псевдонімами: дивна була б академія наук, що складалася б із самих псевдонімів!»⁴⁶.*

Позиція, котру посідав М.Драгоманов щодо перетворення НТШ на українсько-руську академію, здебільшого вмотивовулася його негативним ставленням до суспільно-політичних і громадсько-культурних практик у дусі «нової ери», котру він розглядав як спробу «польських панів склонити галицьку інтелігенцію українофільського напрямку зректись політично-соціальних змагань народу за обіцянки подарунків на полі формально-національним»⁴⁷.

У цьому світлі проголошення ідеї перетворення товариства на академію сприймалося як один з обіцяних «формальних дарунків», котрий нічого не дасть ані для культурного виховання українського народу/нації, ані для європейського вишколу інтелектуалів, а лише потішить гонор деяких галицьких інтелігентів і фантазії наддніпрянських діячів. Якщо взяти до уваги те, що М.Драгоманов мав тривалу та складну історію комунікації як із галицькими діячами, так і зі старими громадівцями, то очевидним видається вплив цих довгих взаємин на його рефлексії.

Утім оцінки М.Драгоманова та І.Франка на початку 1890-х рр. щодо перспектив академічної справи в підавстрійській Галичині звичайно були більш реалістичними, ніж плани й устремління наддніпрянських інтелектуалів. Адже стара польська аристократія мала набагато більше важелів впливу на австрійську владу, ніж українські діячі. Крім того, у культурній, освітній і науковій сферах польські інституції здебільшого виступали як очевидні конкуренти українських організацій, передусім реформованого НТШ. Та й австрійські кола, хоч і міркували щодо можливостей розіграти українське питання у власних цілях, але зважали на ймовірну реакцію Російської імперії.

⁴⁶ *Кримський Аг.* [Рец.] Записки Наукового товариства імені Шевченка. Впорядкував О.Барвінський. – Львів, 1893. – Т.ІІ. – 189 с. // *Його ж.* Розвідки, статті та замітки. I–XXVII. – К., 1928. – С.201.

⁴⁷ *Др. М. [Драгоманов М.]* Довгі уха нової ери: Замітка для російських Українців // Народ. – 1893. – 15 септембра (№18). – С.201.

Спостереження та оцінки А.Кримського щодо планів перетворення НТШ на академію, котрі в ряді випадків дивовижно перегукуються чи навіть збігаються з думками М.Драгоманова й І.Франка, витримані в більш поміркованій тональності. Почасти вони пояснюються тим, що в молоді роки А.Кримський щиро захоплювався творами М.Драгоманова та навіть уважав себе драгоманівцем, про що незаперечно свідчить його епістолярій⁴⁸. Та незважаючи на це А.Кримський із багатьох питань мав осібну гадку, що часом помітно різнилася від позиції М.Драгоманова⁴⁹. Тож оцінки А.Кримського щодо проекту конституювання українсько-руської академії здебільшого були продиктовані його міркуваннями як ученого, котрий вже в молодому віці здобув поважне наукове реноме.

Після 1893 р. перший розголос від гучного оголошення наміру перетворити НТШ на академію поступово згаснув, точніше відступив на другий план громадської думки. Причини невдачі академічного проекту доволі точно оцінив М.Грушевський. На його думку,

«для людей на урядових, офіціальних позиціях, залежних від всякого начальства, се була як не як, а все-таки авантюра. Та авантюрою заносило від сих планів навіть і для людей не дуже офіціозних, як київська “Стара громада”. Вона проголосила своє невмішування в галицькі справи, в галицьку партійну і гурткову боротьбу, а напруження між київським академічним гуртком з гуртком Драгоманова, що супроводило сі академічні плани, реформу Товариства ім. Шевченка і організацію його наукового видавництва, мало виразні прикмети такого гуртківства. Драгоманова не запрошували ні до видавництва, ні до Товариства, а Франка просто-таки не прийнято було в члени, коли він на підставі нового статуту заявив бажання вписатися до Товариства і заплатив вкладку»⁵⁰.

Урешті надії реалізувати академічний проект Старої громади доволі швидко розвіялися⁵¹. Проте план гурту мрійників-ідеалістів, яких роз'їдали різні проблеми та давні порахунки, увів ідею української академії до громадського, культурного, наукового життя. Саме з нього розпочалися тривалі змагання вітчизняних інтелектуалів за академію як важливу та неодмінну складову національно-культурного проекту по обидва боки кордонів в імперіях Габсбургів і Романових, які тривали кілька десятиліть.

Новий імпульс ідея перетворення НТШ на академію отримала 1897 р., коли товариство очолив М.Грушевський, який ще до того розпочав його

⁴⁸ Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941): В 2 т. / Гол. ред. серії «Наукова спадщина сходознавців» Л.В.Матвеева; відп. ред. О.Д.Василюк. – Т.1: 1890–1917. – К., 2005. – С.104–105.

⁴⁹ Див., напр., обмін полемічними репліками між А.Кримським і М.Драгомановим того ж таки 1893 р.: *Хв-ко А. [Кримський А.] Співробітництво українців у галицьких часописах // Народ. – 1893. – 22 марта (№6). – С.53–55; Драгоманов М. Де тонко, там рвезя: З поводу замітки д. А.Хв-ка в 6 н[оме]рі «Народа» // Там само. – 22 априля (№8). – С.67–69; 8 мая (№9). – С.79–81.*

⁵⁰ *Грушевський М. Ювілей львівських «Записок»... – С.415.*

⁵¹ *Грушевський М. З нагоди 150-ої книги «Записок» // ЗНТШ. – Т.150. – Л., 1929. – С.В.*

масштабну інституціональну перебудову Тож у його текстах на рубежі XIX–XX ст. ця проблематика неодноразово порушувалася в різноманітних контекстах. Передусім зауважимо, що М.Грушевському як голові НТШ впродовж кількох років удалося досягти майже неймовірних успіхів як на ниві організаційно-інституціонального перекроювання товариства, так і у царині впровадження практично повного соціогуманітарного циклу наукових практик. За його ініціативи 1898 р. було ухвалено новий статут НТШ, за яким на дійсне членство могли претендувати лише особи, котрі мали наукові публікації. Крім того, потенційні члени обиралися на секціях і затверджувалися управою. Таким чином, товариство перетворювалося на самоуправну асоціацію фахових учених, завдяки чому мінімізувалися впливи некомпетентних осіб, що було хронічною хворобою інституції від часу її заснування. Причому зміна статуту НТШ репрезентувалася у світлі початкових заходів «до переімени його (товариства – *О.Я.*) в *українсько-руську Академію Наук*»⁵².

Паралельно розгорнулася розбудова секцій і комісій, а також цілої мережі періодичних та серійних видань НТШ: «Часопись правничча» (з 1894 р., а від 1900 р. – «Часопись правничча і економічна»), «Етнографічний збірник» (від 1895 р.), «Жерела до історії України-Руси» (від 1895 р.), «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» (від 1896 р.), «Збірник математично-природописно-лікарської секції» (від 1897 р.), «Збірник фільологічної секції НТШ» (від 1898 р.), «Літературно-науковий вістник» (від 1898 р.), «Матеріали до українсько-руської етнології» (від 1899 р.), «Хроніка НТШ» (від 1900 р.), «Правничча бібліотека» (від 1901 р.), «Українсько-руська бібліотека» (від 1902 р.) та ін.⁵³

Ба більше, із 1895 р. «Записки НТШ» видавалися кожні три, а від 1896 р. – щодва місяці. З огляду на тодішні технічні, друкарські можливості й фінансові ресурси товариства масштаби редакційних, видавничих і наукових практик, передусім навантаження на ключових осіб, зокрема М.Грушевського, були просто-таки колосальними. Водночас комісії та видання стали потужними фаховими «верстатами» праці, точніше творчими «лабораторіями», в яких розгорнувся інтенсивний вишкіл наймолодшого покоління учених-гуманітаріїв, зокрема істориків⁵⁴. Уже на початку 1900-х рр. ціла низка учнів М.Грушевського здобула реноме поважних науковців, а деякі з них, як-от С.Томашівський, М.Кордуба й інші посіли місце першорядних учених.

Трансформація НТШ упродовж кількох років була настільки разючою, що навіть недавні критики товариства й академічного проекту докорінно переглянули недавні оцінки та прогностичні передбачення. Приміром А.Кримський у рефераті, читаному 1898 р. в Етнографічному відділі Товариства прихильників природознавства, антропології та етнографії в Москві (український переклад резюме цього виступу було вміщено у збірці 1928 р.) відзначав:

⁵² Діяльність секцій і наукових комісій Товариства // Хроніка НТШ. – Ч.1. – Л., 1900. – С.27.
⁵³ Див. докл.: Періодичні та серійні видання Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: Анотований покажчик. – С.44–71; *Зайцева З.* Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 2006. – С.159–180.

⁵⁴ *Тельвак В.В., Педич В.П.* Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Л., 2016. – С.68–73.

«Приневолений я був тоді зазначити, що “Записки” являються не таким органом, який був би підходив для товариства, що поставило собі метою обернутися в українську академію наук [...] рецензії мої в своїй послідовності вже й тоді наочно показували, наскільки кожен том “Записок Наукового Т-ва імені Шевченка у Львові” кращав і сильнішав проти попереднього, і свідчили про невпинний розвиток Товариства. Після того “Наукове Товариство” пішло розвиватися й міцніти ще швидшим темпом, – і тепер ми бачимо перед собою поважну наукову асоціацію, з якою вже добре повинен рахуватися широкий учений світ»⁵⁵.

Учень В.Антоновича Н.Молчановський висловлював неприховане подивування як енергійністю, що з нею відбувалася трансформація НТШ, так і масштабністю проголошених завдань, підпорядкованих провідній меті – здобути статус українсько-руської академії⁵⁶. Компліментарні означення НТШ як майбутньої академії побутували навіть поміж іноземних учених. Скажімо, відомий хорватський славіст, дійсний член ряду національних академій В.Ягіч, якого багато разів згадувала українська преса, пророкував, що НТШ незабаром стане «русинською» академією наук⁵⁷. Професор Берлінського університету польський філолог й історик А.Брюкнер назвав товариство головним вогнищем української науки, центр якої через несприятливі обставини перенісся з Києва до Львова⁵⁸.

Варто наголосити, що для українських інтелектуалів ідея академії у цей час набувала ще й уповні практичних, утилітарних мотивів, пов'язаних із фінансуванням НТШ. Швидкоплинна інтенсифікація наукових і видавничих практик потребувала чималого зростання видатків та забезпечення матеріально-технічної бази. Згадаємо, приміром, відому тезу французького соціолога П.Бурдьє, який обстоював думку, що конфігурація наукового поля парадоксальним чином залежить від державного фінансування. З одного боку, це фінансування забезпечує мінімальну автономію. Проте з іншого боку – державні субвенції нав'язують різноманітні типи залежностей⁵⁹. Тож перед ученою спільнотою постає необхідність пошуку такої стратегії взаємодії науки та держави, котра зорієнтована на мінімізацію цих залежностей. Отож на рубежі XIX–XX ст. змагання за визнання НТШ як української академії отримали потужний мотиваційний чинник – фінансовий. Адже здобуття академічного статусу для товариства перетворилося на одну з провідних проблем конструювання власного національного наукового поля в імперському культурному просторі.

⁵⁵ *Кримський Аг.* [Рец.] Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Зібрав Вол. Гнатюк. Етнографічний збірник. Видає НТШ. – Львів, 1897. – Т.3. – XX, 236 с; Львів, 1898. – Т.4. – V, 251 с. // *Його ж.* Розвідки, статті та замітки. – С.216–217.

⁵⁶ *Н.М. [Молчановський Н.М.]* [Рец.] Записки наукового товариства імені Шевченка / Під ред. М.Грушевського. – 1897. – Т.16. – 194 с.; Т.17. – 194 с. // *Киевская старина.* – 1897. – №7/8. – С.37–38.

⁵⁷ *Михальчук К.* Что такое малорусская (южнорусская) речь? // *Киевская старина.* – 1899. – №8. – С.194–195; *Известия о новых книгах и журнальных статьях* // Там же. – С.86.

⁵⁸ *Грушевський М.* Наукове товариство імені Шевченка // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.1. – Л., 2002. – С.200.

⁵⁹ *Бурдьє П.* Клиническая социология поля науки // *Социоанализ Пьера Бурдьє: Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии РАН.* – Москва; Санкт-Петербург, 2001. – С.31–33.

Великий розрив між фінансовими потребами НТШ та наявними субвенціями на кінець ХІХ ст. відверто змалював М.Грушевський. За його інформацією, 1899 р. товариство отримало субвенції 7000 «золотих ринських», у том числі 3000 від уряду та 4000 – від місцевого сейму. Натомість загальні видатки бюджету інституції склали 14 560 «золотих ринських», тобто вдвічі більше⁶⁰. Між тим 1899 р. НТШ за кількістю опублікованих наукових видань зрівнялося із Краківською АН⁶¹, себто досягло того бажаного наукового рівня, про який на рубежі 1880–1890-х рр. могли лише мріяти батьки «нової ери». Таким чином, постав ще один компаративний контекст, який волею-неволею нав'язував порівняння зі слов'янськими академіями на обширах Австрійської Корони.

«Се велика шкода для українсько-руського культурного життя, а zarazом і кривда руському народу в Австрії, що його головна культурно-наукова інституція не дістає більшої заповомоги з боку правительства і краю, – підкреслював М.Грушевський. *Субвенції, які побирає Наукове товариство ім. Шевченка, видаються смішно малими в порівнянні з тими, які мають, напр., найближчі слов'янські академії – краківська або празька (краківська дістає з публічних фондів 50 000: 20 000 від правительства, 30 000 з[о]л[отих] р[инських] від краю, празька 40 000), а прецінь (однак – О.Я.) наукова діяльність сього Товариства не тільки релятивно для культурних інтересів руського народу далеко важніша, при браку інших наукових інституцій, але й абсолютно взявши – не потребує стиждатися своєю науковою вартістю перед іншими слов'янськими академіями Австрії. Притім ще її субвенції досі не забезпечені вповні, бо правительствена субвенція не вставлена в бюджет, признається міністерством кожний рік наново на внесене ad hoc (із лат.: для цього випадку – О.Я.) подання Товариства, і тому не має певності. Крайній уже час, аби субвенції Товариства бодай наблизилися до тих, які побирають інші слов'янські академії в Австрії, та були забезпечені вставленням у бюджет»⁶².*

Відзначимо, що ще 1897 р. було ухвалене й поширене звернення до громадськості про збирання грошей для заснування українсько-руської академії, котре підписали М.Грушевський, Д.Савчак і К.Паньківський. У зверненні зазначалося:

«Заснуване Українсько-Руської Академії наук становить річ многоважну і високо пожадану з багатьох причин. Лише громадська інституція українсько-руська як Академія наук, збогачена матеріальними коштами і зміцнена скупленими коло неї культурно-науковими силами могла би за теперішніми обставинами зайнятися на ширшу руку приготуванням наукових робітників, організацією наукової роботи, зібранем пам'яток

⁶⁰ Грушевський М. Наукове товариство імені Шевченка. – С.194.

⁶¹ Соймові заповомоги // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Кн.6. – С.136.

⁶² Грушевський М. Наукове товариство імені Шевченка. – С.194.

народного життя минулого і сучасного і т. и., і тим стати могутньою підйомою національного культурного життя...»⁶³.

Гостру проблему з фінансами почасти намагалися розв'язати за допомогою створення резервного фонду НТШ на пожертви української громадськості. Водночас він розглядався як потенційний фінансовий інструмент для конституювання майбутньої академії. Зокрема у хроніці 1898 р. зазначалося:

«Минулого літа, тому рік зав'язався з членів Н[аукового] Тов[ариства] ім. Ш[евченка] комітет до збирання складок (внесків – О.Я.) на резервовий академічний фонд Товариства, що мав би служити забезпеченням для наукових видавництв товариства, а коли б утворилась українсько-руська академія наук – був би її дотацією. Академії наук у слов'янських народів Австрії взагалі служили сильною підйомою наукового і культурного поступу, бо тут сі інституції не мають офіційального характеру і зберігають коло себе наукових робітників, а по частині дають їм і можливість віддаватись науці»⁶⁴.

Та сподівання М.Грушевського і його колеґ на активне залучення громадськості як у підавстрійській Галичині, так і підросійській Україні справилися лише частково. Для російських українців, особливо з подвійною лояльністю як до імперії Романових, так і культурного українства, було дуже складно ухвалити рішення про фінансові внески для закордонного осередку. Давалися знаки й ментальні упередження, суспільні та культурні стереотипи, зокрема сприйняття Австрії як потенційного ворога Росії, репутаційні ризики, побоювання «влізти» до якоїсь невідомої «політичної справи», недовіра до галицьких діячів, урешті-решт банальний брак інформації про реальні практики та становище НТШ в Габсбурзькій імперії тощо. Отож М.Грушевський був змушений констатувати:

«Сей фонд мав би служити забезпеченням наукових видавництв Товариства на тяжку годину, а в будучності – дотацією Українсько-руської академії наук яко тієї інституції, що мала би виродитися з нашого Товариства як результат його теперішньої наукової роботи. З відозвами комітет звернувся до суспільності на російській Україні як до заможнішої. Та й тут показалися наслідки браку свобідних зносин, браку виміни (обміну – О.Я.) гадок та сильної несвідомості між двома частинами нашого краю; загранична суспільність хоч відізналась, але не так, як можна було б по ній сподіватись: протягом півроку вплинуло коло 1900 з[ол]л[отих] р[инських]. Та в усякім разі наша задача прийти з часом до Українсько-Рускої академії наук стоїть міцно, і надії наші зростають в міру розвою наукової роботи нашого Товариства, себто того, що дає нам моральне право допевнятися сієї інституції»⁶⁵.

⁶³ Цит. за: Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia: Ідея. Змагання. Діяльність. – С.32–33.

⁶⁴ Хроніка і бібліографія // Літературно-науковий вістник. – 1898. – Кн.7. – С.51.

⁶⁵ Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 рр. Записка для загального збору 1898 р. // Його ж. Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.6. – Л., 2004. – С.543–544.

Так чи інакше, проте потужний розвій НТШ на рубежі XIX–XX ст. згенерував нові надії на перетворення товариства в академію. Тож в успіх академічного проекту повірили чимало українських інтелектуалів по обидва боки кордону. Показовий приклад із духовним заповітом О.Кониського, який 1899 р. розпорядився своїми статками – відписав усі гроші (25 тис. руб.) українським громадським організаціям. Причому 10 тис. руб. заповідалися майбутній національній академії наук у Львові, якщо вона буде заснована впродовж десяти років після його відходу в інший світ. О.Кониський ще за кілька років до смерті передбачив, що його дружина неодмінно оскаржить заповіт у суді, зокрема спробує представити українофільство свого чоловіка як божевілья. Тому він намагався заздалегідь вбезпечити непорушне дотримання власної волі – свідками заповіту стали лікарі, котрі змогли авторитетно підтвердити адекватність психічного стану О.Кониського на момент складання ним духівниці⁶⁶.

У 1899 р. сталася міжнародна подія, котра не тільки привернула увагу українських інтелектуалів, а й витворила ще один макроконтраст розгляду академічної справи на південно-західній Галичині. У курортному німецькому місті Вісбадені було створено Міжнародну асоціацію академії. Первісно до її складу ввійшли 18 інституцій з 11 країн – Австро-Угорщина, Бельгія, Великобританія, Голландія, Данія, Італія, Німеччина, Росія, США, Франція, Швеція. Австро-Угорщину було представлено двома академіями – Віденською й Будапештською⁶⁷. Міжнародній асоціації академії навіть прокували майбутній статус світової академічної федерації та розглядали її як вагомий чинник інтернаціоналізації наукового життя включно до Першої світової війни⁶⁸.

Видається, що саме ця подія згенерувала наприкінці 1890 – на початку 1900-х рр. хвилю зацікавлення проблемами міжнародного академічного життя, котрі дедалі частіше порушувалися на шпальтах української періодичної преси. Наприклад, публікувалися хронікальні дописи про становище й наукові проекти європейських академії – сербської та хорватської (югославської)⁶⁹. Згодом на сторінках «Літературно-наукового вістника» з'явилася ціла серія публікацій етнографа й фольклориста В.Гнатюка, присвячена європейським академіям, їх устрою, організації, членству, фінансам, видавничим і науковим практикам тощо. Зауважимо, що дописи виконано у жанрі інформаційних нотаток. Скажімо, про Берлінську АН повідомлялася кількість її дійсних членів, членів-кореспондентів, іноземних і почесних

⁶⁶ *Чернігівець [Шраг І.]*. Доля спадщини О.Кониського // Рада (Київ). – 1910. – 30 листопада (№272). – С.1–2; Листи Олександра Кониського до Іллі Шрага / Упор., передм. та прим. Т.П.Демченко, О.О.Мисюри. – Чернігів, 2011. – С.24, 82–84, 120.

⁶⁷ *В. [Гнатюк В.]* Міжнародний зв'язок Академії Наук // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Кн.2. – С.123.

⁶⁸ *Дмитриев А.Н.* От академического интернационализма – к системе национально-государственной науки // Наука, техника и общество России и Германии во время Первой мировой войны / Под ред. Э.И.Колчинского, Д.Байрау, Ю.А.Лайус. – Санкт-Петербург, 2007. – С.38–39.

⁶⁹ Сербська королівська академія в 1898 р. // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Кн.8. – С.132; Загребська академія наук // Там само.

членів, розподіл за секціями, а також згадувалося, що її найстаршим членом був історик Т.Моммзен (від 1858 р.)⁷⁰. Паризька АН характеризувалася як одна з найбагатших у тодішній Європі. Зокрема В.Гнатюк зазначав, що на той час вона мала близько 500 тис. франків власних прибутків, окрім того отримувала від держави ще 687 тис. франків. Причому 75 тис. витрачалося лише на почесні нагороди⁷¹. До кола заможних європейських академій В.Гнатюк зараховував і Румунську АН, яка мала власного майна на 3 млн франків. Автор публікації не втримався від мрійливих і заздрісних ноток у коментарі щодо фінансових спроможностей НТШ у порівнянні з румунською академічною спільнотою та наголосив: *«Коли наше Товариство зросте в такі засоби матеріальні, якими обертає румунська Академія, тоді – можемо бути цього певні – розвине воно таку наукову діяльність, що протягом кількох десятків літ дасть нам можливість догонити наших сусідів у культурних змаганнях і стати разом і з ними у ряді культурних націй»*⁷². Натомість Югославська чи Хорватська АН у Загребі описувалася як найбільш бідна з європейських академій, які «носять офіційно сей титул»⁷³.

Ці невеликі інформаційні замітки доволі добре репрезентували настрої та почування українських інтелектуалів, які пильно стежили за передумовами й перебігом наукової праці в різних європейських країнах, зокрема в національних академіях. Утім на початку ХХ ст. ідея академії неухильно переміщувалася на другий план вітчизняної громадської та наукової думки. До цього спричинилися різні чинники, пов'язані з новими викликами, що постали перед тогочасним українством. Передусім ширилися змагання за університет у Львові, загострилися взаємини між польськими й українськими діячами та інституціями, розгорнулася дальша політизація національного руху – як у південно-західній Галичині, так і підросійській Україні. Крім того, в імперії Романових назрівав сплеск радикалізації суспільно-політичного життя, котрий сягнув апогею після програної російсько-японської війни 1904–1905 рр.

Вочевидь, усвідомлення цих реалій неухильно відображалося на настроях, прогностичних оцінках і рефлексіях українських інтелектуалів, особливо тих, хто відігравав перші ролі на теренах НТШ. Адже новітні віяння відсували перспективи здобуття товариством академічного статусу, або, як казали тоді, «титулу» академії. Приміром, очевидну зміну тональності щодо ідеї академії споглядаємо в тогочасних текстах М.Грушевського, зокрема в його публікації 1903 р.:

«Сьогодні Товариство імені Шевченка, як я згадував, організоване цілком за типом західноєвропейських академій наук. Йому бракує лише титулу академії й, очевидно, – довго бракуватиме, адже для цього потрібен законодавчий акт, а в нинішній ситуації, коли австрійський уряд у ставленні до ру-

⁷⁰ В. [Гнатюк В.] Академія наук у Берліні // Там само. – 1902. – Кн.6. – С.39.

⁷¹ В. [Гнатюк В.] Доходи французької академії наук // Там само. – Кн.10. – С.3.

⁷² В. [Гнатюк В.] Румунська академія в Букарешті // Там само. – Кн.12. – С.32–33.

⁷³ В. [Гнатюк В.] Хорватська академія в Загребі // Там само. – С.31–32.

синів керується поглядами поляків, а останні у всякому культурному надбанні русинів вбачають порушення свого status possidendi (лат.: стану володіння – *О.Я.*), – *розраховувати на таку милість уряду не слід*. Втім, цей брак титулу не заважає львівському Товариству провадити дуже енергійну наукову діяльність і слугувати найважливішим культурним осередком австрійської Русі, яка все ще позбавлена й марно домагається (з огляду на вказані політичні умови) заснування, поряд з існуючими польськими, русинських вищих навчальних закладів і наукових установ»⁷⁴.

Ще категоричніше ця думка простежувалася у виступі М.Грушевського на загальних зборах НТШ 29 червня 1904 р. Ба більше, його провідна теза свідчила якщо не про суттєвий перегляд попередніх устремлінь, то про їх істотну корекцію:

«Титул не залежить від нас, і не знати, чи будемо коли його мати, – та він і не має особливого значіння. Напр., з чотирьох академій (Берлінська, Мюнхенська, Ляйпцизька та Геттінгенська – О.Я.) Німеччини дві (Берлінська й Мюнхенська – О.Я.) лише мають сей титул. Важніше – наукове значіння; воно більше залежить від нас і нашим старанням повинно бути – держати можливо високо рівень науки сеї академії, якою наше Товариство стало, і додержувати кроку коли не великим європейським, то бодай академіям наших ближчих сусідів. На жаль, і тут Товариство стрічається з різними перешкодами. Всі прошення його про підвищення дотацій з фондів краєвих і державних і вставлення їх в державний бюджет, лишаяються безуспішними...»⁷⁵.

Російська революція 1905–1907 рр. кардинально змінила горизонт очікувань і надій, зокрема висунула питання про перенесення культурної, наукової та громадської праці до підросійської України. Приміром, доволі прихильною виявилася доповідь комісії Санкт-Петербурзької АН у справі про скасування утисків українського друкованого слова, створеної за ініціативою уряду у зв'язку з виконанням указу імператора Миколи II від 12 грудня 1904 р.⁷⁶ Наприкінці 1905 р. навіть було дано офіційний дозвіл на ввезення й поширення видань НТШ у межах імперії Романових⁷⁷.

Здавалося б, дальша лібералізація неодмінно витворить сприятливі умови та можливості для розгортання академічного проекту. До того ж реноме НТШ як неофіційної української академії наук дедалі зростало та ширилося

⁷⁴ *Грушевський М.* Львівське Наукове товариство імені Шевченка і його внески у вивчення Південної Русі // *Його жс.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.7. – Л., 2005. – С.506.

⁷⁵ *Грушевський М.* [Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка, 29 червня 1904 р.] // Там само. – С.533.

⁷⁶ Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): Зб. док. і мат. / Відп. ред. Г.Боряк; упор. Г.Боряк, В.Баран, Л.Гісцова, Л.Демченко, О.Музичук, П.Найденко, В.Шандра. – К., 2013. – С.367–399.

⁷⁷ *Д.Д. [Дорошенко Д.]* Діяльність Наукового товариства імені Шевченка у Львові в 1905 році // Рада (Київ). – 1906. – 19 вересня (№4). – С.3.

й по інший бік імперського кордону, особливо з конституюванням україномовної преси в підросійській Україні⁷⁸.

Та на початку 1907 р. справа з висуненням кандидатури І.Франка до складу Санкт-Петербурзької АН продемонструвала надзвичайну хиткість і примарність лібералізації культурного й громадського життя в імперії Романових. У жовтні 1906 р. помер дійсний член С.-Петербурзької АН знаний російський філолог О.Веселовський. На початку 1907 р. академік Ф.Корш висунув на вакантне місце по відділенню російської мови та словесності доктора І.Франка. Цю кандидатуру однозначно підтримали академіки О.Шахматов (голова відділення) і П.Фортунатов, але категорично проти виступив академік О.Соболевський. Зазначимо, що полеміка розгорнулася не щодо академічних заслуг або наукового доробку І.Франка. О.Соболевський відкинув будь-які академічні мотиви й обстоював думку, що І.Франко – «полонофіл» і «ворог ідеї Русі», себто Росії. О.Соболевського підтримав візантолог академік Н.Кондаков. Натомість начебто прихильний до українства В.Ламанський, до речі колишній приятель М.Костомарова, завагався⁷⁹. Таким чином, навіть за апогею пореволюційної лібералізації в Російській імперії та за дуже сприятливого попереднього балансу сил у цьому відділенні (четверо дійсних членів прихильних до українців із шести академіків) де-факто виявилось достатньо одного гучного голосу, аби повністю паралізувати справу з обранням українського інтелектуала з таким величезним доробком, як І.Франко.

Зауважимо, що на той час І.Франко не був активно заангажований у політичні справи на теренах імперії Романових. Натомість петербурзькі академіки обрали 86-річного галицького москвофіла А.Петрушевича⁸⁰, чий науковий писання, за метафоричним висловом М.Грушевського, вирізнялися лише однією-єдиною прикметою – «негацією (запереченням – *О.Я.*) всякого методу»⁸¹.

Певна річ, українські вчені досягали академічних висот, здобували членство у Санкт-Петербурзькій та інших академіях. Наприклад, дійсними членами С.-Петербурзької АН були М.Дашкевич і В.Перетц, членами-кореспондентами – В.Антонович, В.Гнатюк, П.Житецький, І.Лучицький та ін. Членом-кореспондентом Краківської АН і дійсним членом Чеської академії наук, словесності й мистецтв став М.Грушевський.

Утім навіть у цих випадках українські інтелектуали зазвичай «грали на чужому полі», себто практично не мали реальних можливостей змінити «правила гри» в іншомовному культурному просторі, особливо коли йшлося про

⁷⁸ Див., напр.: *Левіцький М.* Просвітний пам'ятник Тарасові Шевченкові // Громадська думка (Київ). – 1906. – 26 лютого (№45). – С.2.

⁷⁹ Д-р Ів. Франко і російська Академія наук // Рада. – 1907. – 6 березня (№54). – С.2.

⁸⁰ *Гирич І. М.* Грушевський та І.Франко: громадське і приватне // *Його ж.* Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. – К., 2016. – С.650.

⁸¹ *Грушевський М.* [Рец.] Петрушевич А.С. Лингвистическо-исторические исследования о начатках города Львова и окрестностей его с воззрением на предисторические времена переселения славянских и румынских племен из придунайских стран в предкарпатские области. – Львов, 1893, 1896, 1897. – Вып.1–3; ст.1–600 (не скінчене ще); О соборной богородичной церкви в городе Галиче происходящей из первой половины XII столетия, составил А.С.Петрушевич. – Львов, 1899. – Вып.1. – 136 с. // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.15. – Л., 2012. – С.21.

імперію Романових. У цьому сенсі показовий епізод зі спробою М.Грушевського посісти 1907 р. кафедру російської історії Університету св. Володимира, яка звільнилася по смерті учня В.Антоновича – П.Голубовського. Ця спроба спричинила напрочуд інтенсивну й жорстку кампанію проурядової преси супроти автора «Історії України-Руси». М.Грушевський був змушений навіть звернутися до суду, щоби спростувати очевидний наклеп, оскільки Б.Юзефович – голова київського відділу «Російського зібрання», син сумнозвісного М.Юзефовича охрестив його «ученим брехуном», а на судовому процесі назвав історичні студії М.Грушевського «науковими захопленнями політичного фанатика»⁸². Спершу Б.Юзефовичу присудили 10 руб. штрафу та 3 дні домашнього арешту, але 16 січня 1908 р. повністю виправдали за ухвалою Київської судової палати⁸³. Тож справа з обранням М.Грушевського на кафедру російської історії зазнала цілковитого фіаско.

Так чи інакше, проте революційні події 1905 р. перевели питання про перенесення громадських, культурних, просвітніх і наукових практик до Наддніпрянської України з кола гіпотетичних до першочергових. У 1906 р. це питання загострилося, позаяк перспективи та можливості для наукової праці оцінювалися по-різному. Тим паче, що у середовищі галицьких діячів чимдалі частіше траплялися випадки супроти М.Грушевського. Приміром, у консервативній народовецькій газеті «Руслан» (№278), якою опікувався О.Барвінський, стверджувалося, що М.Грушевський «не встиг підготувати умов до утворення української академії наук і довів до того, що члени, котрі спершу горнулися так одушевлено до цього осередка української науки, розбрелися, а навіть з молодших сил лишилися при тім огнищі фінансово залежні одиниці»⁸⁴.

Зрештою, провідну роль у розбудові українського наукового життя як у Львові, так і в Києві відіграв М.Грушевський. У зв'язку зі хворобою І.Франка він перебрав на себе левову частку редакційних практик, пов'язаних із переносом друку «Літературно-наукового вістника» до Києва 1907 р.

Наприкінці 1906 р. було затверджено статут, а у квітні 1907 р. відбулося перше загальне зібрання Українського наукового товариства (УНТ). Звісно, прогностичних думок та ідей, що воно зможе трансформуватися в українську академію, виказувалося значно менше, аніж щодо НТШ упродовж 1890-х рр. Та поза будь-яким сумнівом голова УНТ виношував такі плани, хоч, навчений гірким галицьким досвідом, висловлювався доволі обережно, зокрема наголошував на найширшій організації наукової роботи та поширенні популяризаторських практик⁸⁵.

Пізніше М.Грушевський підкреслював, що УНТ «пересаджувало на великоукраїнський ґрунт наукову працю, розпочату кількома десятиліттями скорше – на ґрунті галицькім, в очікуванні можливості здійснити план

⁸² К вопросу о кандидатуре на кафедру русской истории в Университете св. Владимира профессора Львовского университета Михаила Грушевского. – К., 1908. – С.26.

⁸³ Судебная хроника // Киевлянин. – 1908. – 17 января (№17). – С.3.

⁸⁴ Цит. за: З газет та журналів // Рада. – 1906. – 24 грудня (№87). – С.2.

⁸⁵ *Грушевський М.* Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.8. – Л., 2007. – С.178.

Української академії наук як символа сеї повноти національної культури...»⁸⁶. Схожі рефлексії побутували й у пізніших дописах учнів або науковців, які тісно співпрацювали з М.Грушевським, зокрема в О.Гермайзе⁸⁷.

Проте стан очікування більш-менш сприятливої політичної та культурної ситуації для УНТ невпинно затягувався, а здобутки післяреволюційної лібералізації дедалі частіше розмивалися й навіть переглядалися владними структурами впродовж наступних років. Отож ідея академії була відкинута на маргінеси, хоч НТШ і далі називали неофіційною українською академією та порівнювали його організаційний устрій з європейськими АН⁸⁸.

Новий імпульс ідея академії в українській науковій і громадській думці отримала за кілька років перед Першою світовою війною. У 1911 р. на шпальтах «Літературного-наукового вістника» було опубліковано розвідку М.Грушевського «Призабута справа». Інформаційним приводом для цієї публікації стало заснування Болгарської АН. Зокрема автор констатував, що залишилися лише три слов'янських народи, котрі не мають власних національних академій – білоруси, словенці й українці. Водночас він наголошував, що академія має значення «як марка повноти національної культури»⁸⁹.

Звісно, українських інтелектуалів цікавили й інші академічні проекти, приміром плани зі створення Турецької АН, котра мала бути заснована за французьким взірцем як вільна асоціація наукових осередків. Причому перший склад дійсних членів майбутньої академії (24 особи) мав репрезентувати турків, арабів і персів⁹⁰. Та, крім згаданого заснування Болгарської АН, був ще один вагомий чинник, який спонукав М.Грушевського знову актуалізувати давню справу – у міжнародному академічному русі назрівали поважні зміни. 24–27 червня 1910 р. на Слов'янському конгресі у Софії було висунуто ідею заснувати Союз слов'янських академій і наукових товариств. Згодом ініціативу у цьому проекті перебрала Санкт-Петербурзька АН, котра розпочала підготовчі заходи та перемовини з національними академіями, зокрема розробку статуту майбутнього союзу⁹¹.

За таких обставин і передумов значення статусу («титулу») суттєво зросло, позаяк ішлося про українське представництво у цій загальнослов'янській науковій та культурній спілці, а потенційно й в інших міжнародних організаціях. Це змусило М.Грушевського звернутися до голови Українського парламентського клубу у Відні К.Левицького та порушити питання про заснування української академії. Зокрема в рукопису М.Грушевського (його автограф зберігся серед листів ученого до свого учня І.Джиджори) зазначалося: «[...] за прикладом історії чеської, не було б бажаним, аби Тов[ариство]

⁸⁶ Грушевський М. Велике діло // Там само. – Т.10, кн.1. – С.362.

⁸⁷ Гермайзе О. Праця Київського Українського наукового товариства на тлі наукового життя Наддніпрянської України // Україна. – 1929. – №32 (січень – лютий). – С.37.

⁸⁸ Кревецький І. П'ятнадцять літ існування «Записок Наукового товариства ім. Шевченка» (1892–1906) // Літературно-науковий вістник. – 1907. – Кн.10. – С.66 (прим.2).

⁸⁹ Грушевський М. Призабута справа // Його ж. Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.2. – Л., 2005. – С.427.

⁹⁰ Турецька академія // Рада. – 1910. – 5 січня (№3). – С.3.

⁹¹ Грушевський М. Призабута справа. – С.427–428.

Шевченка яко таке від себе просило (підкреслення М.Грушевського – С.П.) правительство, аби надало йому титул академії, ліпше, аби ініціатива ви-йшла від посольських кругів, як в справі чеської академії, тільки в данім разі не соймових, а мабуть ліпше парламентарних»⁹².

Тема Союзу слов'янських академії і наукових товариств порушувалася й у листуванні М.Грушевського з О.Шахматовим упродовж 1911 р. У листі від 25 травня 1911 р. останній відзначав, що він розмірковує про НТШ як члена цього союзу⁹³. Не випадково М.Грушевський у розвідці «Призабута справа» цитував лист О.Шахматова до нього від 20 червня 1909 р., в якому той наголошував, що діяльності НТШ може позаздрити будь-яка академія⁹⁴. Зазначені заходи та публікація М.Грушевського згенерували низку відгуків в українській пресі, зокрема щодо надання НТШ «титулу» академії⁹⁵. Приміром, А.Ніковський зазначав:

«Та для української Академії Наук поляки нічого не прибавлять, нічого не відберуть: фактично Академія єсть, вона має все потрібне для такої інституції, вона зробила стільки, що їй може позаздрити інша Академія Наук – тепер австрійський уряд повинен признати цю інституцію, а власне надати їй *титул і привілеї Академії Наук* (курсив А.Ніковського – О.Я.). Титул Науковому товариству потрібний для всесвітньої організації наукових інституцій, в якій т[овариств]во братиме участь як рівновартне і рівноправне, а привілеї – для полегшення організації вільних і широких наукових дослідів і знесення (скасування – О.Я.) поштових трат»⁹⁶.

Зауважимо, що російська громадськість розглядала проєктований Союз слов'янських академії доволі суперечливо, часом навіть контраверсійно. Частина російських діячів убачала в ньому ще один засіб або інструмент для успішної реалізації неослов'янських чи то панславістських візій. Дехто гадав, що нова спілка стане дієвою протиположністю німецькій, меншою мірою французькій академічній спільнотам, які посідали провідні позиції в Міжнародній асоціації академії. На цьому суспільному тлі губилися голоси власне академічних учених, котрі здебільшого переймалися проблемами наукової комунікації й координації, аніж далекосяжними політичними амбіціями чи гаданими ідеологічними мотивами. Тим паче, що створення Союзу слов'янських академії намагалися приурочити до V з'їзду Міжнародної асоціації академії, який відбувся у квітні – травні 1913 р. у Санкт-Петербурзі⁹⁷.

⁹² Цит. за: Панькова С. Коментарі // Грушевський М. Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.2. – С.603.

⁹³ Макаров В.І. Листування М.С.Грушевського й О.О.Шахматова // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С.102.

⁹⁴ Грушевський М. Призабута справа. – С.428.

⁹⁵ Сфрёмов С. Життя на Україні р. 1911 // Рада. – 1912. – 1 січня (№1). – С.5; Його ж. З нашого життя // Там само. – 26 листопада (№267). – С.3.

⁹⁶ В-о А. [Ніковський А.] Українська академія наук // Там само. – 1911. – 30 листопада (№270). – С.2.

⁹⁷ Міжнародний конгрес академії наук // Там само. – 1913. – 15 березня (№52). – С.3; З'їзд союзу академії // Там само. – 1913. – 30 квітня (№98). – С.2.

Українська преса з цікавістю висвітлювала змагання та дуже складний переговорний процес, який розгорнувся навколо конституювання цього союзу. Приміром, згадували про вперте небажання поляків і чехів долучатися до переговорів, чималі поступки російської академічної спільноти, які врешті-решт уможливили затвердження проекту статуту Союзу слов'янських академій у січні 1913 р. на загальних зборах Санкт-Петербурзької АН⁹⁸.

Утім розпочалися Балканські війни 1912–1913 рр., згодом Перша світова, котрі вщент поховали проекти міжнародного академічного співробітництва. Відзначимо, що прихильником Союзу слов'янських академій і наукових товариств був і В.Вернадський, який ретроспективно відгукувався про нього як один із найкращих прикладів співпраці між слов'янськими народами⁹⁹.

Водночас поволі, складно та суперечливо, проте все ж таки формувався середовище комунікації і співпраці українських інтелектуалів із ліберальною російською професурою. Гадаємо, що однією з таких організацій був створений наприкінці 1904 р. Усеросійський союз діячів науки та освіти, який зазвичай іменували Академічним. Первісно він домагався повної автономії університетів. Одним із фундаторів його був В.Вернадський. До речі, Академічний союз відіграв поважну роль у становленні Конституційно-демократичної партії (кадети, Партія народної свободи), котру метафорично називали «професорською».

У 1908 р. в Москві було засновано Товариство слов'янської культури, членами якого були Ф.Корш, В.Вернадський, О.Шахматов, М.Карєєв та ін. У рамках організації функціонувала українська секція, до якої входили Б.Кістяківський і А.Кримський. Конституювання цього товариства здобуло дуже прихильні відгуки української преси. У низці публікацій навіть висловлювалися сподівання, що нарешті порушено «монополію на слов'янство», котра досі перебувала у «брудних руках»¹⁰⁰.

Зазначимо, що на інституціональному майданчику Товариства слов'янської культури розгорталися доволі гострі дискусії. Наприклад, полеміка навколо самостійності української культури 19 листопада 1912 р. між С.Петлюрою, котрий обстоював тезу про те, що «російська буржуазна інтелігенція» ніколи не зрозуміє потреб українства, і академіком Ф.Коршем, який рішуче не погоджувався з цією позицією¹⁰¹.

Таким чином, справа з підготовкою проекту Союзу слов'янських академій не була єдиною сферою, де перетиналися зацікавлення українських і російських інтелектуалів, які в тому чи іншому вигляді порушували проблему конституювання академії як важливої складової національного проекту.

⁹⁸ Всякі звістки // Там само. – 1911. – 14 липня (№122). – С.2; Союз слов'янських академій // Там само. – 7 травня (№103). – С.2; 1912. – 11 лютого (№34). – С.2; 13 травня (№109). – С.2; 1913. – 16 січня (№13). – С.2.

⁹⁹ *Вернадский В.И.* Мысли натуралиста об организации славянской научной работы на фоне мировой науки // *Вернадский В.И.* Вибрані праці / Гол. редкол. О.С.Онищенко. – Т.1, кн.2: В.І.Вернадський і Україна. – К., 2011. – С.254–255.

¹⁰⁰ Див., напр.: *Ромул [Сфремов С.]*. Нове слов'янське товариство // Рада. – 1908. – 12 квітня (№86). – С.1.

¹⁰¹ *М-ов Я. [Мамонтов Я.А.]* Українська секція при «Товаристві слов'янської культури» у Москві // Там само. – 1912. – 26 листопада (№267). – С.2.

Однак побутували й інші контексти, котрі актуалізували ідею академії. У 1912 р. відзначався 20-річний ювілей НТШ, точніше перетворення товариства на наукову інституцію. З одного боку, поставали ностальгійні мотиви та порівняльні контексти у світлі тодішньої суспільно-політичної ситуації. Скажімо, 1912 р. з'явилася російськомовна стаття В.Дорошенка, присвячена ювілею НТШ. За інформацією автора, на той час товариство обмінювалося виданнями з 335 науковими установами й видавництвами з усього світу, у тому числі із 26 академіями наук¹⁰². В інших публікаціях відзначалися успіхи як НТШ, котре порівнювали з іншими академіями, так і УНТ у Києві¹⁰³.

Поставали й інші виклики та чинники, пов'язані з циркуляцією ідеї академії. Передусім розгорнулися змагання навколо перегляду статуту НТШ 1904 р., які тією чи іншою мірою були пов'язані з інтригами деяких галицьких учених супроти М.Грушевського і його прихильників. Приміром, пропонувалося заборонити закордонним членам подавати свій голос на загальних зборах НТШ через письмово вповноважених осіб під формальною тезою про єдині обов'язки для всіх членів. Цей захід був скерований супроти російських українців, яким суттєво обмежувалися можливості для участі в роботі товариства, зокрема через архаїчну паспортну систему Російської імперії та чималі фінансові витрати. С.Єфремов слушно назвав ці змагання «дрібним політикуванням»¹⁰⁴. Звичайно, побутували й інші інформаційні приводи, наприклад, пов'язані з судовими перипетіями щодо спадщини О.Кониського, в яких фігурувала майбутня українська академія¹⁰⁵.

Урешті огляд змагань за українську академію на початку 1914 р. зробив М.Грушевський. На той час уже відбулася розв'язка болючого конфлікту у НТШ 1913 р., унаслідок якого він відразу після нового обрання добровільно склав із себе повноваження голови. Тож історик міг більш-менш відверто висловитися про наболілу академічну справу:

«Серед нас ходила – не знаю вже, ким саме пущена легенда, що мовляв по кількох роках видавання наукового органу Товариство ім. Шевченка буде мати право на титул академії і відповідну дотацію з державних фондів, і це здавалося тоді таким близьким – трохи не дотикальним. Легенда, розуміється, розвіялася досить скоро. Але ті мрії, з котрими ми бралися до діла, не посміялися з нас. Хоч які сміливі були вони – адже ми були молодики без імені, без впливів, без зв'язків, без засобів, і нічого не було за нами крім того молодецького дерзновення – проте життя не осоромило нас. З тих скромних початків українського журналу виросли зовсім серйозні з наукового погляду річі, які оправдали гадки про можливість і української науки, і української культури»¹⁰⁶.

¹⁰² Дорошенко В. Украинская академия наук // Украинская жизнь. – 1912. – №10. – С.30.

¹⁰³ Жученко М. [Дорошенко Д.] Науковий рух на Україні в 1912 році // Рада. – 1913. – 16 січня (№2). – С.1–2.

¹⁰⁴ Див. докл.: Єфремов С. З нашого життя // Там само. – 9 листопада (№257). – С.3.

¹⁰⁵ Заповіт О.Я.Кониського // Там само. – 1912. – 24 травня (№117). – С.2.

¹⁰⁶ Грушевський М. За двадцять літ // Там само. – 1914. – 9 січня (№6). – С.1.

Перша світова війна остаточно відкинула ідею академію на задній план. Але впродовж кількох десятиліть її циркуляції визріли початки двох концепцій творення чи конструювання української академії, які побутували у так званому «знятому вигляді». Першою з них була соціогуманітарна концепція М.Грушевського, що передбачала розбудову академії на інституціонально-організаційних засадах НТШ – УНТ як самоврядної асоціації вчених. Значною мірою концепція М.Грушевського корелювалася з його конструкцією історії України, в якій фази відроджень і занепадів були своєрідними перехідними або транзитними періодами. Тож українська академія мала конституюватися саме як результат, а за сприятливих передумов та обставин як передтеча майбутнього національного відродження, зокрема посісти провідне місце у цьому процесі.

Обриси другої концепції простежувалися не так виразно, як першої. Вочевидь, первісно вона намітилася на загальнослов'янському ґрунті у вигляді довоєнного проекту Союзу слов'янських академій. Під потужним впливом революційних метаморфоз 1917 р. ідея союзу трансформувалася у візію створення низки регіональних і національних академій як державних інституцій, об'єднаних спільним полем російської культури та науки. Недаремно саме у середовищі кадетів визріли й побутували первісні задуми щодо нових академічних проектів – Сибірської АН, Грузинської АН та Української АН, прихильником яких був В.Вернадський¹⁰⁷.

У 1918 р. обидві концепції – М.Грушевського й В.Вернадського – були затребуваними та змагалися між собою під час швидкоплинного, проте дуже складного процесу конституювання української академії наук.

REFERENCES

1. Barvins'kyi, O. (2004). *Spomyny z moho zhyttia*. Kyiv; Niu-York: Smoloskyp. [in Ukrainian].
2. Boriak, H. (ed.). (2013). *Ukrains'ka identychnist' i movne pytannia v Rosiis'kii imperii: sprobа derzhavnoho rehuliuwannia (1847–1914): Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Burd'e, P. (2001). Klinicheskaya sotsiologiya polya nauki. *Sotsioanaliz Pera Burd'e. Al'manakh Rossijsko-frantsuzskogo tsentra sotsiologii i filosofii Instituta sotsiologii RAN*. (pp.19–35). Moskva: Institut eksperimental'noj sotsiologii; Sankt-Peterburg: Aletejya. [in Russian].
4. Demchenko, T.P., Mysiura, O.O. (comps). (2011). *Lysty Oleksandra Konys'koho do Illi Shraha*. Chernihiv: Prosvita. [in Ukrainian].
5. Dmitriev, A.N. (2007). Ot akademicheskogo internatsionalizma – k sisteme natsional'no-gosudarstvennoj nauki. In E.I.Kolchinskij, D.Bajraev, Yu.A.Lajus (eds.). *Nauka, tekhnika i obshchestvo Rossii i Germanii vo vremena Pervoj mirovoj vojny* (pp.32–55). Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya. [in Russian].
6. Drahomanov, M.P. (1970). Avstro-rus'ki spomyny (1867–1877). In O.Ya.Lysenko (ed.). *Drahomanov, M.P. Literaturno-publitsystychni pratsi* (vol.2, pp.151–288). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Hobsbaum, E. (2005). Vstup: vynakhodzhennia tradytsij. In E.Hobsbaum, T.Rejndzher (eds.). *Vynaidennia tradytsii* (M.Klymchuk, transl., pp.12–28). Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].

¹⁰⁷ Вернадский В.И. Дневники 1917–1921: октябрь 1917 – январь 1920 / Отв. ред. К.М.Сытник, Б.В.Левшин. – К., 1994. – С.209.

8. Hrushevs'kyi, M. (2005). L'vivs'ke Naukove tovarystvo imeni Shevchenka i yoho vnesky u vyvchennia Pivdennoi Rusi. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.7, pp.505–532). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
9. Hrushevs'kyi, M. (2004). Naukova diial'nist' Tovarystva imeni Shevchenka v 1896 i 1897 rr. Zapyska dlia zahal'noho zboru 1898 r. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.6, pp.542–549). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
10. Hrushevs'kyi, M. (2002). Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.1, pp.188–201). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
11. Hrushevs'kyi, M. (2005). Pryzabuta sprava. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.2, pp.425–429). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
12. Hrushevs'kyi, M. (2012). [Rets.]: Petrushevych A.S. Lingvistichesko-istoricheskie issledovania o nachatkakh goroda L'vova i okrestnostej ego s vozzreniem na predistoricheskie vremena pereselenia slavianskikh i rumynskikh plemen iz pridunajskikh stran v predkarpatskie oblasti. L'vov, 1893, 1896, 1897. Vyp.1–3; st.1–600 (ne skinchene shche); O sobornoj bogorodichnoj tserkvi v gorode Galiche proiskhodiashej iz pervoj poloviny XII stoletia, sostavil A.S.Petrushevich. L'vov, 1899. Vyp.1. 136 s. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.15, pp.20–22). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
13. Hrushevs'kyi, M. (2015). Try Akademii. In H.Papakin (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.10, book 1, pp.399–412). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
14. Hrushevs'kyi, M. (2008). Ukrain'ska literatura. ii nazva, rozvii, periody. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.11, pp.213–224). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
15. Hrushevs'kyi, M. (2007). Ukrain'ske naukove tovarystvo v Kyievi i yoho naukove vydavnytstvo. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.8, pp.177–184). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
16. Hrushevs'kyi, M. (2015). Velyke dilo. In H.Papakin (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.10, book 1, pp.356–364). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
17. Hrushevs'kyi, M. (2005). [Vystup na zvychajnykh zahal'nykh zborakh Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 29 chervnia 1904 r.]. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.7, pp.533–534). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
18. Hrushevs'kyi, M. (2015). Yuvilei l'vivs'kykh „Zapysok” i postulatuv Ukrain'skoi akademii nauk. In H.Papakin (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.10, book 1, pp.413–417). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
19. Hyrych, I. (2016). M.Hrushevs'kyi ta I.Franko: hromads'ke i pryvatne. In *Hyrych I. Mykhailo Hrushevs'kyi: konstruktor ukrain'skoi modernoi natsii* (pp.604–678). Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
20. Hyrych, I. (2014). *Ukrain'ski intelektualy i politychna okremishnist' (seredyna XIX – pochatok XX st.)*. Kyiv: Ukrain'skyi pys'mennyk. [in Ukrainian].
21. Kul'chyts'ka, T.Yu. (comp.). (1990). *Periodychni ta seriini vydannia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u L'vovi: Anotovanyi pokazhchyk*. L'viv: L'vivs'ka naukova biblioteka im. V.Stefanyka AN URSSR. [in Ukrainian].
22. Makarov, V.I. (1996). Lystuvannia M.S.Hrushevs'koho i O.O.Shakhmatova. *Ukrain'skyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 89–106. [in Ukrainian].
23. Matvieieva, L.V., Vasyliuk, O.D. (eds.). (2005). *Epistoliarna spadshchyna Ahatanhela Kryms'koho (1890–1941)* (vol.1). Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A.Kryms'koho NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
24. Pan'kova, S. Komentari. In P.Sokhan' (ed.). *Hrushevs'kyi M. Tvory* (vol.2, pp.499–622). L'viv: Svit. [in Ukrainian].
25. Papakin, H. (2018). *Pavlo Skoropads'kyi ta Ukrain'ska akademiia nauk*. Kyiv: Ukrain'ski propilei. [in Ukrainian].
26. Plokhii, S. (2011). *Velykij peredil: Nezvychaina istoriia Mykhaila Hrushevs'koho* (M.Klymchuk, transl.). Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
27. Saunders, D. (1993). Mikhail Katkov and Mykola Kostomarov: A Note on Pëtr A. Valuev's Anti-Ukrainian Edict of 1863. *Harvard Ukrainian Studies*, 17 (3/4), 365–383.
28. Sokhan', P.S., Ulianovs'kyi, V.I., Kirzhaiev, S.M. (1993). *M.S.Hrushevs'kyi i Academia. Ideia. Zmahannia. Diial'nist'*. Kyiv: Instytut ukrain'skoi arkhheohrafi AN Ukrainy. [in Ukrainian].
29. Sonevyts'kyi, L. (1981). Volodymyr Antonovych i ukrain'ska istorychna nauka v Halychyni. *Ukrain'skyj istoryk – Ukrainian Historian*. 1/4, 98–104. [in Ukrainian].

30. Tel'vak, V.V., Pedych, V.P. (2016). *L'vivs'ka istorychna shkola Mykhaila Hrushevs'koho*. L'viv: Svit. [in Ukrainian].
31. Vakarchuk, I., Isaievych, Ya. (eds.). (2006). *Lystuvannia Ivana Franka ta Mykhaila Drahomanova*. L'viv: Vydavnychiy tsestr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
32. Vernadskij, V.I. (1994.). *Dnevniky 1917–1921: oktyabr' 1917 – yanvar' 1920*. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].
33. Vernadskij, V.I. (2011). Mysli naturalista ob organizatsii slavyanskoj nauchnoj raboty na fone mirovoj nauki. In O.S.Onyshchenko (ed.). *Vernadskij V.I. Vybrani pratsi* (vol.1, book 2, pp.252–257). Kyiv: Natsional'na biblioteka Ukrainy im. V.I.Vernads'koho. [in Russian].
34. Vynar, L. (1993). Mykhailo Hrushevs'kyi i yoho kontseptsiiia triokh kyivs'kykh akademii. In M.Antonovych (ed.). *125 rokiv kyivs'koi ukrains'koi akademichnoi tradyt-sii (1861–1986). Zbirnyk* (pp.279–318). Niu-York: Ukrains'ka Vil'na Akademiia Nauk u SShA. [in Ukrainian].
35. Vynar, L. (1970). *Mykhailo Hrushevs'kyi i Naukove Tovarystvo im. Tarasa Shevchenka 1892–1930*. Miunkhen: Dniprova Khvyliia. [in Ukrainian].
36. Zajonchkovskij, P.A. (ed.). (1961). *Dnevnik P.A.Valueva ministra vnutrennikh del* (vol.1). Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. [in Russian].
37. Zaitseva, Z. (2006). *Ukrains'kyi naukovyi rukh: instytsional'ni aspekty rozvytku (kinets' XIX – pochatok XX st.)*. Kyiv: Kyivs'kyi natsional'nyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Het'mana. [in Ukrainian].

OLEKSII YAS

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Leading Research Fellow,
Department of Ukrainian Historiography,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), alexyas@ukr.net

IDEA OF THE ACADEMY IN THE UKRAINIAN SCIENTIFIC AND PUBLIC OPINION OF THE LATE 19 – EARLY 20 CENTURIES: TEXTS AND CONTEXTS

In this article lightens up the origin of the idea of the Ukrainian Academy as a joint plan of the Dnipro and Halychyna intellectuals at the turn of the 1880–1890s. Author considered the texts of scholars and socio-cultural figures of the late 19th – early 20th centuries with the idea of its constitution. Analyzed the various contexts that generated as the ascension and the attenuation of this idea circulation. The important role of the international macrocontexts, such as the establishment of academies of a number of Slavic nations, the Austro-Russian confrontation at the end of the 20th century, the attempts of Ukrainian-Polish understanding in the format of a "new era" policy, the creation and activity of the International Association of Academies, competitions around the project of Slavic Academies Union and etc. It is shown the significance of the Shevchenko Scientific Society in Lviv and the Ukrainian Scientific Society in Kyiv as institutional areas, which tried to implement the project of transformation or constitution of the National Academy before the World War I. The opinion is expressed that the scientific-organizational practices of M.Hrushevskyi were for the most part aimed at the institutional development of both societies as the basis of the future Ukrainian academy. Author also noted that the idea of the academy was an important part of the national project aimed at the formation of cultural and political Ukrainians. The thesis argues that for several decades, the idea of the academy was born in embryonic form, which formed two concepts of its constitution, which were updated and demanded during 1917–1918.

Keywords: Antonovych, Hrushevskyi, Drahomanov, Barvinskyi, Konyskyi, Krymskyi, Shevchenko Scientific Society, Ukrainian Academy.